

GEGUŽĖS 9-OSIOS PROBLEMA SAUGUMIZAVIMO TEORIJS IR KOMUNIKACINIO SAUGUMO POŽIŪRIU

TOMAS JANELIŪNAS

Gegužės 9-osios problema Lietuvoje 2005 m. pirmąjį pusmetį buvo bene svarbiausias užsienio politikos klausimas. Straipsnyje analizuojama, ar galima gegužės 9-osios problemą laikyti saugumo problema. Į problemą bandoma pažvelgti saugumizavimo teorijos ir pozityvistinių saugumo tyrimų požiūriu. Teigiama, kad gegužės 9-oji gali būti laikoma saugumo problema, nes, vertinant konstruktyvistiškai, ji buvo saugumizuota, tačiau vadovaujantis pozityvistiniais principais gegužės 9-osios problemos grėsmė nacionaliniam saugumui galėtų būti įvertinta tik kaip nedidelio intensyvumo ar net hipotetinė.

Gegužės 9-osios problema iš saugumo studijų perspektyvos

2005 m. pradžioje Lietuvos viešajame diskurse, kalbant apie užsienio politiką, regis, nebuvo aktualesnės problemos už gana banalų klausimą – ar Lietuvos Prezidentas V. Adamkus turėtų priimti kvietimą ir

Tomas Janeliūnas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: tomas.janeliunas@tspmi.vu.lt).

© Tomas Janeliūnas, 2005

Straipsnis įteiktas redakcijai 2005 m. balandžio 5 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2005 m. gegužės 24 d.

gegužės 9 d. vykti į Maskvą švęsti Sovietų Sąjungos pergalės prieš nacistinę Vokietiją. Prezidento delsimas priimti sprendimą suteikė pagrindą visuomenei, žurnalistams, istorikams ir politologams gana plačiai diskutuoti ir ieškoti vis naujų argumentų bandant pagrįsti savo požiūrį į šią problemą. Visuomenės atstovai ir politikai nevengdavo siūlyti prezidentui savo rekomendacijų, dažnai apipintų grėsmingais, nors paprastai vertybiniais, epitetais. Pasisakantys už tai, kad nederėtų gegužės 9-ąją vykti į Maskvą, teigdavo, kad dalyvavimas šioje šventėje reikštų grobikiškų SSRS karų pateisinimą ir lietuvių tautos, patyrusios sovietinę okupaciją, pažeminimą¹. Manantys priešingai aiškino, kad atsisakymas priimti Rusijos kvietimą pakenktų Lietuvos ir Rusijos santykiams, t. y. – pažeistų dabartinius Lietuvos interesus, todėl vadovautis moraliniais įsitikinimais nereikėtų, nes tai gali „atnešti politinės žalos“². Vienintelis dalykas, dėl ko dažniausiai sutikdavo politikai ir komentatoriai – kad ši problema tautai yra tikrai svarbi, todėl jos aktualinimas yra natūralus dalykas³.

Vien jau ta ypatybė, kad gana paprastas klausimas, kuris (atmetus visą problemos kontekstą) formaliai galėtų būti išspręstas tik diplomatinio protokolo priemonėmis, tapo nacionalinės reikšmės problema, verta gilesnės akademinės analizės. Ar tikrai ši gegužės 9-osios šventės problema yra svarbi nacionaliniams interesams, o vienas ar kitas sprendimas gali padaryti žalos valstybei? Ar galima laikyti šio sprendimo padarinius potencialia grėsme Lietuvos užsienio politikai (o kartu ir Lietuvos saugumui)?

Ši problema akademinio požiūriu įdomi ir tuo, kad galima patyrinti, kaip kinta problemos aktualumas ir kokių padarinių turi ne tik pačios problemos sprendimas, bet ir jos sureikšminimas. Saugumo studijose būtent šiems aspektams pastaruoju metu skiriama daug dėmesio – konstruktyvistinių saugumo teorijų atstovai analizuoja, kaip problemos tampa saugumo problemomis arba kaip jos yra *saugumizuojamos*. Vienas žymiausių pastarojo meto bandymų į saugumo problematiką pažvelgti per konstruktyvistinę prizmę buvo Ole Wæverio saugumizavimo teorija⁴. Šis konceptas gana plačiai taikomas anali-

zuojant bendrą saugumo ir grėsmių spektrą, tiriant praktinius problemų patekimo į „saugumo darbotvarkę“ atvejus⁵.

Šiame straipsnyje bus bandoma pažvelgti į gegužės 9-osios problemą iš dviejų alternatyvių pusių: konstruktyvistinės saugumizavimo teorijos ir pozityvistinio požiūrio, kuris grindžiamas objektyvistiniais principais, teigiančiais, kad saugumo problemos nekyla „iš niekur“, o turi realias priežastis ir gali būti įvertinamos objektyviais kriterijais. Pastarojo metodo teorinės prielaidos buvo išdėstytos straipsnyje „Saugumo studijos – grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio“⁶ – jame buvo pateikta hipotezė, kad tuos pačius komunikacinius aspektus, kuriuos bando nagrinėti saugumizavimo teorija, galima paaiškinti laikantis ir pozityvistinių prielaidų. Tam buvo pasitelkta komunikacinio saugumo sektoriaus samprata, kuri galėtų papildyti B. Buzano saugumo sektorių modelį ir padėti atsakyti į klausimus, kodėl grėsmės daro poveikį įvairiems saugumo sektoriams, kaip jos iškyla ir „persilieja“ per saugumo sektorius.

Šio straipsnio tikslas – analizuojant praktinį atvejį parodyti, kad ta pati problema gali būti tiriama tiek konstruktyvistinės saugumizavimo teorijos pagrindu, tiek pozityvistiniais (komunikacinio saugumo) principais. Šio atvejo tyrimas leistų palyginti, kuris požiūris suteikia daugiau taikomosios vertės vertinant ir sprendžiant saugumo problemas.

Gegužės 9-osios problema iš pirmo žvilgsnio yra palankesnė konstruktyvistinei perspektyvai, nes jos aktualinimas atitinka prielaidas, kad problema yra sukuriama socialinių veikėjų. Todėl objektyvistinio požiūrio taikymas šios problemos analizei galėtų būti vertinamas kaip tam tikras iššūkis – dėl to komunikacinio saugumo modelio patikrinimas tokiomis „nepalankiomis“ pradinėmis sąlygomis turėtų būti dar vertingesnis.

Gana svarbi išlyga, kurią reikia paminėti, yra tai, kad gegužės 9-osios problema straipsnio rašymo metu nebuvo iš esmės išspręsta – parengus straipsnį paaiškėjo, kad prezidentas nevyks į Maskvą, tačiau dar nebuvo aišku, kokie bus tokio sprendimo padariniai. Dėl šios

priežasties problemos padarinių vertinimas bus pateiktas tik hipotetiškai – bandant modeliuoti tiek teigiamo, tiek neigiamo sprendimo padarinius.

Komunikacinis saugumo sektorius objektyvistinėje saugumo sampratoje

Komunikacinio saugumo sektoriaus apibūdinimas atitiktų svarbiausius pozityvistinius principus, pagal kuriuos B. Buzanas saugumo problemas skirsto į politinį, socialinį, ekonominį ir aplinkosaugos sektorius⁷. Toks saugumo sričių skirstymas sektoriais palengvina grėsmių nustatymą ir galimos žalos atskiroms valstybės funkcionavimo sritims vertinimą. Vis dėlto pradinis B. Buzano saugumo sektorizavimo modelis turi nemažai trūkumų, tarp kurių ir neatsakyti klausimai, kaip vieno saugumo sektoriaus grėsmės „persilieja“ į kitą sektorių, kodėl jos skirtingai vertinamos ir daro nevienodą žalą kitiems saugumo sektoriams.

Šiuos neaiškumus buvo pamėginta spręsti į sektorizavimo modelį įtraukus konstruktyvistinę saugumizavimo teoriją, tačiau toks bandymas gerokai išbalansavo pradinį, objektyvistinėmis prielaidomis paremtą B. Buzano modelį. Bandymas objektyvistinį požiūrį tikslinti ar praplėsti ontologiškai ir epistemologiškai priešinga teorine koncepcija pridarė tik daugiau painiavos⁸. Bene svarbiausias pokytis, kurį sukėlė saugumizavimo teorija, buvo iš esmės pakeistas požiūris į grėsmes – socialinio konstruktyvizmo perspektyvoje grėsmė saugumui atsiranda tuomet, kai ji yra įvardijama (t. y. sukuriama kalbos aktu) kaip egzistencinė problema. Taip buvo atsisakyta pozityvistinių prielaidų, kad grėsmių šaltinis gali būti realus, objektyviai vertinamas (t. y. dėl jo visuotinai sutariama nepaisant skirtingo socialinio suvokimo). Kartu buvo atsisakyta ir siekių grėsmes vertinti pagal tai, kokią žalą jos gali sukelti saugumo objektams.

Svarbiausias tradicinio B. Buzano saugumo tyrimo modelio trūkumas yra saugumo sektorių sąsajos, jungiamosios terpės problema.

Buvo akivaizdu, kad saugumo sektoriai nėra visiškai autonomiški, tačiau nebuvo aiškinama, kokiais būdais jie yra susiję. Autonomiškai atskirti saugumo sektorių neįmanoma, nes juos sieja kai kurie bendri saugumo objektai ir veikėjai. Į saugumo sektorių modelį įtraukus komunikacijos sampratą ir suteikus jai atskiro sektoriaus statusą galima paaiškinti, kaip tarpusavyje yra susiję saugumo sektoriai, kodėl grėsmės dažnai turi įtakos (daro žalą) ne vienam, bet keliems saugumo sektoriams.

Todėl papildomai į saugumo analizės modelį įtrauktas komunikacinis saugumo sektorius galėtų būti konstruktyvistinio požiūrio į problemų saugumizavimą alternatyva (arba papildymas). Šiuo atveju būtų laikomasi prielaidos, kad grėsmių kilimas nėra vien socialinių konstruktų išraiška – jų priežastims turi būti objektyvus pagrindas. Grėsmių transformacija iš vieno sektoriaus į kitą, jų intensyvumo pokyčiai ir galimos žalos vertinimas gali būti paaiškinamas komunikacinės apytakos principais.

Saugumizavimo teorijoje nėra svarbu, kodėl viena ar kita problema tampa saugumo problema (kitai tariant, yra saugumizuojama) – tiriamas tik pats saugumizavimo procesas, problemą saugumizuojančių veikėjų santykiai su auditorija. Pozityvistinėje perspektyvoje (pradiname B. Buzano saugumo sektorių modelyje) grėsmės *intensyvumo kitimas* ar jos suvokimas beveik nebuvo analizuojamas, tačiau pačios grėsmės atsiradimas laikomas objektyviu faktu – kad ją sukeltų tam tikras realus įvykis ar sprendimas⁹. Šiuo atžvilgiu B. Buzano pradinis sektorinis saugumo modelis gana statiškas – jis nepaaiškina grėsmių kitimo dinamikos.

Komunikacinio sektoriaus įtraukimas į saugumo sektorių visumą gali suteikti trūkstantį paaiškinimą, kaip kinta grėsmė saugumo sektoriuose. Komunikacinės apytakos modelis leistų paaiškinti ir net prognozuoti, ar pradinė grėsmė, atsiradusi dėl realaus įvykio ar sprendimo, tampa pakankamai svarbi (t. y. galinti sukelti daug žalos valstybės saugumui). Tai labiausiai priklausytų nuo dviejų sąlygų: *pirma*, kokią tiesioginę žalą pradinė saugumo grėsmė gali padaryti saugumo objektams; *antra*, kaip valstybėje funkcionuoja komunikacinis saugumo sek-

torius – ar komunikaciniai procesai skatina, ar riboja grėsmių sklidimą per saugumo sektorius¹⁰. Todėl galima teigti, kad komunikacinio saugumo sektoriaus samprata leistų pažvelgti į tuos aspektus, kurių netiria ir neaiškina saugumizavimo teorija – visų pirma galimos žalos, kurią būtų galima matuoti objektyviais (ar sutartiniais) kriterijais, vertinimą.

Paprasciau tariant – komunikacinio saugumo sektoriaus elementai turi užtikrinti tinkamą informacijos cirkuliavimą saugumo sektorių sistemoje (apimančioje visas valstybės funkcionavimo sritis – politinę, ūkio, socialinę) ir sudaryti prielaidas grėsmėms išplisti (ar joms stabdyti) į kitus sektorius¹¹. Informacijos cirkuliavimas turėtų būti suprantamas ne tik viešosios informacijos (ar kaip pastaruoju metu dažniau sakoma – „viešųjų ryšių“) prasme, bet ir kaip būtini komunikaciniai procesai tarp valstybės institucijų ar kitų saugumo objektų. Todėl komunikaciniai procesai gali keisti grėsmės intensyvumą (kitaip tariant, nuo komunikacinių procesų gali priklausyti, ar bus padaryta didesnė, ar mažesnė žala). Akivaizdus atvejis, parodantis, kokią didelę įtaką komunikacijos sistema gali daryti žalai, buvo 2004 m. pabaigoje Pietryčių Azijoje kilęs cunamis, nusinešęs šimtus tūkstančių gyvybių. Pradinė grėsmė (žemės drebėjimas ir dėl jo kilęs cunamis) galėjo padaryti gerokai mažiau žalos, jei tame regione būtų efektyvi informacinė išspėjimo sistema ar bent jau išspėjimas iš užsienio šalių apie galimą katastrofą būtų tinkamai perduotas atsakingoms nelaimės zonoje esančių šalių institucijoms. Šiuo atveju neveiksminga komunikacinė sistema padidino žalą (žmonių aukų skaičių), kuri galėjo būti mažesnė.

Komunikacinis sektorius, turintis tokią pat reikšmę ir statusą, kaip ir kiti saugumo sektoriai, gali atlikti ne tik grėsmių transformacijos funkciją. Komunikaciniam saugumo sektoriui ar tam tikriems jo elementams gali kilti specifinių grėsmių. Grėsmės komunikaciniam sektoriui (arba *komunikacinės grėsmės*) turėtų būti apibūdinamos kaip grėsmės įprastiniams valstybės komunikacijos ryšiams ir procesams bei šiuos ryšius ir procesus užtikrinantiems subjektams¹². Komunikacinėmis grėsmėmis galėtume laikyti ryšių sistemų pažeidimus ar ne-

teisėtus įsibrovimus į informacines sistemas, žodžio laisvės apribojimus ar nepriklausomų ir konkurencingų žiniasklaidos priemonių veiklos iškraipymus.

Kai kuriais atvejais grėsmių šaltinis (reali priežastis) gali slypėti politinėje, socialinėje ar ekonominėje veikloje, tačiau nekelti grėsmės, kol nepateko į komunikacinio sektoriaus „filtrą“ ir grėsmė nebuvo vienaip ar kitaip transformuota. Dėl specifinių komunikacinių procesų kilusi grėsmė kitiems saugumo sektoriams turėtų būti laikoma *komunikacinės prigimties grėsme*.

Šiame straipsnyje svarbu atskirti komunikacines grėsmes ir komunikacinės prigimties grėsmes. Pirmuoju atveju turima galvoje grėsmė, kurios gali padaryti žalos komunikaciniam saugumo sektoriui. Antruoju atveju saugumo sektoriams gali būti žalinga komunikacinio saugumo sektoriaus elementų veikla.

Kaip ir kitos prigimties (politinės, ekonominės ar socialinės) grėsmės, komunikacinės prigimties grėsmės neatsiranda iš niekur. Jų kilmės šaltiniai gali būti dvejopi:

1. ***Grėsmės, kilusios kituose saugumo sektoriuose.*** Šiuo atveju informacija ar interpretacijos apie tam tikras realias, apčiuopiamas grėsmes yra tam tikro pradinio objektyvaus fakto rezultatas. Tokių komunikacinių pranešimų, kurio pagrindas yra politinė, socialinė ar ekonominė veikla, galima laikyti *transformuota grėsme*. Koks bus jos poveikis kitiems saugumo sektoriams, priklausys nuo komunikacinio sektoriaus ir jo subjektų savybių bei motyvų. Pavyzdžiui, „Mažeikių naftos“ bankroto grėsmė 2000 m. galėjo būti laikoma tik ekonominio saugumo problema, tačiau ji paskatino tuometinį premjerą R. Paksą atsistatydinti, taip „persiliejo“ į politinio saugumo sektorių ir sukėlė Vyriausybės krizės grėsmę. Esama daugybės interpretacijų, kokie buvo įvairių politikos veikėjų interesai ir motyvai „Mažeikių naftos“ privatizavimo procese, tačiau akivaizdu, kad didelę įtaką politiniams sprendimams darė vieši (žiniasklaidos spaudimas) ir nevieši (lobistinis politinių ir ekonominių grupių spaudimas) komunikaciniai srautai.

2. *Grėsmės, kilusios pačiame komunikaciniame sektoriuje.* Tam tikra informacija gali būti paskleista be pradinio fakto (realaus įvykio) ir „perkelta“ į kitus saugumo sektorius. Tokią informaciją gali sukurti komunikacinio sektoriaus veikėjai, vedami įvairių motyvų, kurių padariniai gali būti kylančios grėsmės kituose saugumo sektoriuose. Vieni dažniausių tokių komunikaciniame sektoriuje pasirodančių informacinių pranešimų (ar vadinamųjų „pseudo-įvykių“) yra gandai, provokacijos ar ryšių su visuomene praktikoje taikomi reklamos ar dėmesio pritraukimo metodai.

Gegužės 9-osios problema gali būti laikoma komunikacinės prigmities grėsme (ar potencialia grėsme). Jos kilmė verta atskiro dėmesio – pradiniu grėsmės kilimo šaltiniu galima laikyti politinį sprendimą (Rusijos valdžios priimtas sprendimas kviešti į gegužės 9-osios minėjimą Europos šalių vadovus, tarp jų ir Baltijos šalių prezidentus) arba komunikacinį procesą – pirmuosius Lietuvos politikų ir pareigūnų komentarus dėl gauto kvietimo.

Verta pažymėti, kad gegužės 9-osios problema iš esmės tik Baltijos šalyse įgijo grėsmės požymių. Daugeliui šalių, kurių vadovai buvo kviešti, šis įvykis netapo kuo nors išskirtinis ir paskendo informacijos sraute tarp kitų informacinių pranešimų. Kitaip tariant, tose šalyse pradinis įvykis perėjo per komunikacinį filtrą be specifinių padarinių ir nebuvo transformuotas į kokią nors grėsmę. Tačiau Baltijos šalyse pranešimas apie Rusijos prezidento V. Putino kvietimą buvo pradėtas interpretuoti bandant parodyti, kad sprendimo reikšmė yra kur kas gilesnė nei kurio nors kito įprastinio diplomatinio sprendimo ir gali turėti dviprasmiškų padarinių. Ilgainiui problemos eskalavimas užėmė vis didesnę informacinio lauko dalį ir neišvengiamai patraukė visuomenės dėmesį, skatindamas jos nuomonės poliarizavimąsi – pritarimą ar nepritarimą galimam šalies vadovo vykimui į Maskvą. Taip pradinis informacinis pranešimas įgavo neeilinės problemos (ar net grėsmės) statusą ir ši problema išėjo už politinio sektoriaus ribų – į jos sprendimą buvo įtrauktos socialinės ir visuomenės grupės. Taigi galima manyti, kad būtent nuo komunikacinių srautų priklausė pradinio įvykio transformacija į galimą grėsmę.

Gegužės 9-osios problemos saugumizavimas

Vienas svarbiausių klausimų analizuojant gegužės 9-osios problemą iš saugumo teorijų perspektyvų – nustatyti, ar tai tikrai yra saugumo problema.

Žvelgiant iš konstruktyvistinės saugumizavimo teorijos perspektyvos, klausimas turėtų būti formuluojamas taip: *kaip bandoma saugumizuoti gegužės 9-osios problemą* (ar ji jau sėkmingai saugumizuota)?

Pozityvistinėje grėsmių vertinimo perspektyvoje klausimas būtų, *ar gegužės 9-oji gali būti laikoma grėsme?*

Saugumizavimo ir desaugumizavimo sampratų autoriui O. Wæveriui saugumo problemos sukūrimas, kažko įvardijimas saugumo problema pirmiausia yra kalbos aktas. Veikėjai, dažniausiai politikai, turintys legitimią galią formuoti politinę darbotvarkę ir skelbti problemų prioritetiškumą, gali apibūdinti tam tikrą reiškinį kaip egzistencinės svarbos problemą ir taip ją saugumizuoti: įvardyti saugotiną objektą, subjektą, pakeisti sprendimų priėmimo procedūrą ir panašiai. Apibendrintai saugumizavimas – tai problemos perkėlimas iš normalios politikos darbotvarkės į specifinę, didesnės reikšmės ir netradicinių priemonių reikalaujančią saugumo darbotvarkę. Desaugumizavimas – tai tokios saugumizuotos problemos gražinimas į įprastą politinę darbotvarkę¹³.

Saugumizavimo perspektyvoje nėra svarbu, ar bandoma saugumizuoti realią grėsmę. Saugumizavimo tyrimuose svarbiausiu klausimu tampa „*kas ir kam atstovaudamas gali „sukurti“ saugumo problemą*“¹⁴. Kai kurios aplinkybės gali padėti sėkmingai saugumizuoti problemą – pavyzdžiui, problemą galima lengviau saugumizuoti, jei veikėjai remiasi nuorodomis į grėsmę (grėsmės kilimo šaltinius), tačiau svarbiausias saugumo elementas yra socialinis, o ne materialus, ir procesas vyksta tarp saugumizuojančio veikėjo ir auditorijos, referuojant į kažką, ką auditorija (visuomenė) gali įvertinti kaip saugotiną objektą¹⁵.

Gegužės 9-osios problemos atveju kaip toks saugotinas objektas dažniausiai apibendrintai minima lietuvių visuomenės ir tautos sa-

vigarba bei istorinė patirtis. Pavyzdžiui, daugiau nei penkiasdešimt Lietuvos istorikų vasario pradžioje parengė pareiškimą, kuriame paragino prezidentą paisyti Lietuvos visuomenės savigarbos ir gegužės 9-ąją į Maskvą nevykti. Viešame istorikų laiške V. Adamkui esama ir daugiau nuorodų į saugotinus objektus, kuriuos galima pažeisti, jei būtų nutarta vykti į Maskvą:

[...] šiandieninės mūsų visuomenės požiūris į 1940 metais įvykdytą Lietuvos okupaciją yra tiesiogiai susijęs su mūsų **visuomenės tapatumu** (išskirta – *T. J.*). Jei visuomenė taikstysis su versija, kurią kelia Rusijos Federacija, neva 1940 metais Lietuva savanoriškai įstojo į SSRS, ji esą tiek teisiškai, tiek idėjiškai pakirs savo **valstybingumo pamatus** (išskirta – *T. J.*). Kartu būtų pripažinta nuostata, neva Sovietų Sąjunga išvadavo Lietuvą iš nacistinės okupacijos kaip savo teritoriją. Tai [...] gali turėti esminių neigiamų pasekmių Lietuvos, kaip **demokratinės valstybės, perspektyvai** (išskirta – *T. J.*)¹⁶.

Taigi kaip saugotini objektai minima „visuomenės tapatybė“, „valstybingumo pamatai“ ir net demokratinės valstybės perspektyvos. Tarp dažniausiai pasitaikančių argumentų minima būtinybė išlaikyti teisingą istorijos vertinimą ir nepritarti Rusijos siūlomai interpretacijai. Filosofas Arvydas Šliogeris, 2005 m. vasario 10 d. dalyvaudamas trijų Baltijos šalių parlamentarų, istorikų ir politologų telekonferencijoje, teigė, kad „gegužės 9-oji Lietuvai yra ne pergalė, bet katastrofiškas pralaimėjimas. Jeigu prezidentas vyks į Maskvą, tai jis vyks dalyvauti Lietuvos pralaimėjimo minėjime. Taip mes patirsime dar vieną – šį kartą moralinį pralaimėjimą“¹⁷. Kalbėdamas apie Maskvos nenorą pripažinti Molotovo–Ribbentropo pakto padarinius istorikas Česlovas Laurinavičius pažymėjo, jog Rusijoje atgimsta politika, „sudariusi prielaidas Antrajam pasauliniam karui“¹⁸. Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininko pavaduotojas Audronius Ažubalis teigė, kad Baltijos šalių prezidentų kvietimas į Maskvą demonstruoja „dabartinių Kremliaus šeimininkų siekį įtvirtinti stalinistinį požiūrį į istoriją“¹⁹.

Įdomu tai, kad tirdami gegužės 9-osios problemos eskalaciją viešajame diskurse galime atsekti ir pastangas perkelti šios problemos sprendimą iš įprastinės darbotvarkės į specifinę, reikalaujančią ypa-

tingo dėmesio – taip pažymint, kad ir pati problema nėra tradicinė, todėl ją būtina spręsti kitomis priemonėmis. 2004 m. rugpjūtį, prezidentui V. Adamkui gavus kvietimą dalyvauti gegužės 9-osios iškilmėse Maskvoje, prezidento patarėjas diplomatijos klausimais Valteris Baliukonis teigė, jog V. Adamkus neprivalo skubiai apsispręsti, ką daryti su kvietimu ir „paneigė, jog dėl dalyvavimo gegužės 9-osios renginiuose kyla diskusijų“²⁰. Tačiau jau tuo metu Lietuvos užsienio reikalų ministras A. Valionis ir tuometinis Seimo užsienio reikalų komiteto pirmininkas G. Kirkilas minėjo, kad „dalykas nėra jau toks vienareikšmiškai paprastas“²¹ ir sprendimą reikėtų priimti atsižvelgiant į daugelį aplinkybių. Taigi atsirado pirmieji veikėjai, bandantys problemai suteikti specifinį statusą.

Jau gerokai vėliau pats V. Adamkus pripažino, kad problemos sprendimas buvo perkeltas iš įprastinės darbotvarkės į viešąją. Sausio pradžioje jis pareiškė: „Šiuo klausimu reikalinga platesnė visuomenės, Seimo ir Vyriausybės diskusija. Kai ta tema bus išdiskutuota ir bus prieita tam tikra išvada, padarysime ir sprendimą.“²² Taigi vietoj įprastinės procedūros – priimti sprendimą remiantis diplomatinio protokolu ar tik Užsienio reikalų ministerijos rekomendacijomis – nuspręsta perkelti problemos nagrinėjimą į viešąsias diskusijas. Taip buvo pademonstruota, kad problema reikalauja visos visuomenės dėmesio ir jai neužtenka įprastinių procedūrų.

Apibendrinant galima teigti, kad gegužės 9-osios problema turi visus O. Wæverio „saugumizuojamos“ problemos požymius: a) problemai, apeliuojant į jos svarbą ir specifiką, taikomos nestandartinės sprendimo procedūros – siekiama ją perkelti iš įprastinės politinės darbotvarkės į visuomenės diskusijų sritį; b) nurodomi saugotini objektai, kuriems gali būti padaryta žala – tautos ir visuomenės savigarba, teisingas istorijos įvertinimas, o per šiuos objektus – ir visuomenės tapatybė bei Lietuvos valstybingumo idėja; c) yra konkretūs saugumizuojantys veikėjai, bandantys pabrėžti šios problemos svarbą ir sutelkti į ją daugiau visuomenės dėmesio.

Todėl reikėtų daryti išvadą, kad bent jau saugumizavimo procesas dėl gegužės 9-osios sprendimo buvo itin akivaizdus. Vien tai, kad į

gegužės 9-osios problemos saugumizavimo procesą įsitraukė daugybė veikėjų – pradedant aukščiausiais valstybės politikais ir baigiant neformaliomis visuomenės grupėmis – leidžia manyti, kad gegužės 9-oji buvo sėkmingai saugumizuota (t. y. įtraukta į didesnės svarbos valstybės saugumo darbotvarkę). Kita vertus, reikia pripažinti, kad tik kai kurie saugumizuojantys veikėjai pabrėžė galimą šio sprendimo įtaką socialiniam ir politiniam valstybės saugumui ar net tam tikrą grėsmę valstybės egzistencijai (tai geriausiai atsispindi viešame Lietuvos istorikų laiške Lietuvos prezidentui). Kiti į viešąsias diskusijas įsitraukę veikėjai dažniausiai vadovavosi tik emociniais ar vertybiniais argumentais. Tačiau tai nepaneigia išvados, kad problemai buvo suteiktas specifinis statusas, išskiriantis ją iš įprastinės politinių sprendimų rutinos, apeliuojant į galimą grėsmę. Kaip pažymi O. Wæveris, saugumizavimo teorija nepateikia griežtų kriterijų, kokios svarbos (ar „dydžio“) problemos gali būti saugumizuojamos²³. Svarbu, kad jos būtų nurodomos kaip egzistencinės grėsmės saugumo objektui ir tokios problemos reikalautų įprastinių sprendimo priėmimo procedūrų pakeitimo.

Žvelgiant iš saugumizavimo perspektyvos, šios problemos nagrinėjimas iš esmės jau būtų išsemtas. Būtų galima nebent toliau gilintis į patį saugumizavimo procesą – chronologiškai sekti problemos aktualumo kitimą, vardyti ir grupuoti saugumizuojančius veikėjus, ieškoti konkretaus momento, kada problema tapo saugumizuota, ar bandyti tikslinti saugumizavimo kriterijus. Tačiau tai nepadėtų atsakyti į klausimus, ar sprendimas dėl gegužės 9-osios tikrai galėjo padaryti kokią nors žalą valstybės saugumui, ar problema gali būti laikoma tikra grėsmė politiniam ar socialiniam saugumui. Kaip jau minėta, saugumizavimo teorijoje šie klausimai nėra svarbūs. Geriausiu atveju galima remtis tik paties O. Wæverio nuostatomis, kad problemos saugumizavimas nėra pageidautinas reiškinys, nes rodo politikų nesugebėjimą spręsti problemas įprastiniais būdais²⁴.

Gegužės 9-osios problema – menama ar reali grėsmė?

Verta panagrinėti gegužės 9-osios problemą ir iš pozityvistinės saugumo vertinimo perspektyvos, žvelgiant į šią problemą kaip į galimą komunikacinės ar politinės prigimties grėsmę. Šis požiūris turėtų padėti įvertinti, ar gegužės 9-osios problema bei su ja susiję procesai gali potencialiai padaryti tam tikrą žalą valstybės saugumui (arba kai kuriems jo elementams). Galimybė padaryti žalos būtų svarbiausias grėsmės požymis ir leistų atsakyti į klausimą, ar gegužės 9-osios problemos sprendimas yra reali grėsmė (t. y. objektyvistine prasme – nepriklausanti nuo diskursinių vertinimų) nacionaliniam saugumui.

Pozityvistinės perspektyvos taikymas turėtų atskleisti, kokių padarinių ši problema gali sukelti valstybei ir taip paaiškinti, *kodėl* gegužės 9-osios problema tapo tokia aktuali. Kitaip nei saugumizavimo perspektyvos atveju, kai svarbiausi tyrimo akcentai yra nukreipti į procesą ir siekiama išsiaiškinti, *kaip* konstruojama problema ir grėsmė, pozityvistinėje perspektyvoje ieškoma racionalaus požiūrio į problemą, bandant objektyviais kriterijais²⁵ įvertinti galimus vieno ar kito sprendimo padarinius ir pateikti palankesnę problemos sprendimo variantą, kuris sumažintų potencialią žalą – kitaip tariant, tyrimas labiau nukreiptas į rezultatą, grėsmės įvertinimą.

Šiam tyrimo tikslui pasiekti verta iškelti dvi pradines hipotezes, kurios vertintų gegužės 9-osios problemą kaip galimą grėsmę:

1. Grėsmė kyla dėl perdėto problemos eskalavimo. Sprendimo dėl gegužės 9-osios sureikšminimas komunikacinėmis priemonėmis gali turėti įtakos politiniam ir socialiniam saugumo sektoriams (kai kuriems jų elementams).
2. Politinis sprendimas yra nulemtas baimės dėl sprendimo padarinių (žalos) valstybės politikai. Šiuo atžvilgiu problemą galima laikyti politinio saugumo grėsmė, nes problemos eskalavimas didina baimę dėl galimos politinės, o galbūt ir ekonominės žalos valstybei.

Pirmoji hipotezė remiasi prielaida, kad problema kyla ir yra eskaluojama komunikaciniame saugumo sektoriuje. Kitaip tariant, nėra jokio kito realaus grėsmės šaltinio, išskyrus informacijos srautus. Tai gi – grėsmės intensyvumą keičia ne politiniai, ekonominiai ar socialiniai, bet komunikaciniai veiksniai. Iš šio sektoriaus grėsmė per komunikacinius „slenksčius“ gali skliti į kitus sektorius (nors poveikis šiems sektoriams gali būti nepastebimas „plika akimi“ – t. y. neturėti reikšmingų indikatorių pokyčių) ir padaryti tam tikrą žalą politiniams, ekonominiams ar socialiniams saugumo elementams. Laikantis šios hipotezės, galima tikrinti grėsmės intensyvumą, kuris leistų atsakyti į klausimus, ar ši problema apskritai gali būti laikoma grėsme, o jei taip – kaip ši grėsmė turėtų būti vertinama (kokia galima žala ir tos žalos tikimybė).

Antroji hipotezė leistų į gegužės 9-osios problemą pažvelgti kaip į politinės prigimties grėsmę, kurią komunikaciniai procesai dar labiau sustiprina. Šiuo atveju didžiausia žala gali būti ne dėl problemos eskalavimo (kaip teigia pirmoji hipotezė), o dėl pasirinkto netinkamo politinio sprendimo, galinčio padaryti žalos Lietuvos politinio saugumo sektoriaus elementams (pvz., valstybingumo idėjai, politinių sprendimų autonomijai, politinės sistemos stabilumui, valdžios legitimumui, visuomenės paramai ar demokratijos plėtrai). Šiuo atveju grėsmės kilimo šaltinis būtų ne komunikacinis, o politinis, tačiau tolesnis grėsmės sklidimas į kitus sektorius (pvz., socialinį) vis vien vyktų per komunikacinį sektorių.

Galima teigti, kad gegužės 9-osios problemos eskalavimas viešosios informacijos priemonėmis sustiprino komunikacinio saugumo veiksnį galimoje grėsmės vertinimo sistemoje. Jei viešų diskusijų nebūtų buvę, būtų galima kalbėti tik apie politinės prigimties grėsmę – t. y. kokią potencialią žalą gali padaryti vienas ar kitas politinis sprendimas, kokią įtaką šis sprendimas turėtų kitiems saugumo sektoriams. Šiuo atveju pozityvistinėje saugumo vertinimo perspektyvoje komunikacinis veiksnys būtų įvertintas kaip nedarantis esminės įtakos grėsmės intensyvumui, tačiau pačios grėsmės vertinimas (galimi padariniai, žala) galėtų būti tiriamas ir neeskaluojant problemos viešojoje

1 lentelė. *Politinės ir komunikacinės prigimties grėsmių palyginimas*

	Komunikacinės prigimties grėsmė	Politinės prigimties grėsmė
Grėsmės kilimo šaltinis	Informaciniai srautai	Politinis sprendimas (kvietimas dalyvauti gegužės 9-osios iškilimse)
Svarbiausias potencialios žalos veiksnys	Problemos eskalavimas	Politinis sprendimas (vykti ar nevykti Maskv)
Grėsmės intensyvum keičiantys veiksniai	Komunikaciniai	Politiniai ir komunikaciniai
Grėsmės persiliejęs kitus sektorius schema		
Galimos žalos rezultatas	Socialin ir politin žala (teoriškai – ir ekonomin)	Politin žala (teoriškai – ir socialin bei ekonomin)

erdvėje. Reikia pažymėti, kad tai esminis pozityvistinės ir saugumizavimo teorijos perspektyvos skirtumas – pastarosios atveju, jei vieša problema nebūtų eskaluojama, nebūtų jokio pagrindo ją tirti kaip galimą saugumo problemą.

Tikrinant abi iškeltas hipotezes, reikia numatyti galimus (teorinius) pažeidžiamus objektus. Nuo to, ar bus galima nustatyti ir įvertinti žalą vienam ar kitam saugumo objektui, ir priklausys atsakymas į klausimą, ar gegužės 9-oji yra reali saugumo problema. Pirmosios hipotezės atveju, vertinant gegužės 9-osios klausimo eskalavimą kaip komunikacinės prigimties grėsmę, reikia pripažinti, kad žalos komunikaciniam sektoriui problemos eskalavimas negali padaryti. Grėsmės komunikaciniam sektoriui apibūdinamos kaip grėsmės įprastiniams valstybės komunikacijos ryšiams ir procesams²⁶, todėl šiuo

atveju galima manyti, kad padidėję informacijos ir interpretacijų dėl gegužės 9-osios klausimo srautai niekaip nekenkia įprastiniams komunikacijos procesams (nėra varžoma žodžio laisvė, netrukdoma komunikuoti valstybės institucijoms, ieškant tinkamiausio sprendimo ir panašiai). Tačiau tinkamai cirkuliuojanti komunikacinė sistema perkelia problemą į kitus sektorius, kuriems šios problemos sureikšminimas gali turėti įtakos.

Potencialios grėsmės socialiniam saugumo sektoriui

Sekant gegužės 9-osios problemos dinamiką galima pastebėti jos sklidimo į įvairias socialines grupes tendenciją. Didžiulis žiniasklaidos ir kitų informacijos srities veikėjų dėmesys problemai į jos nagrinėjimą įtraukė labai daug visuomenės atstovų: istorikai nagrinėjo Antrojo pasaulinio karo padarinius Lietuvai, politikai, politologai ir filosofai – atsakomybės ir moralinių įsipareigojimų klausimus, verslininkai – galimus prezidento sprendimo padarinius verslo santykiams su Rusija²⁷. Žiniasklaidos priemonės ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanijos atliko apklausas, kaip Lietuvos gyventojai mano, ar prezidentui gegužės 9 d. derėtų vykti į Maskvą. Šis perdėtas klausimo aktualinimas verčia didžiąją visuomenės dalį taip pat domėtis problema ir poliarizuotis, pasirinkti vieną ar kitą poziciją. Kaip aiškina komunikacinės teorijos, klausimo paprastumas skatina nuomonių poliarizavimą ir radikalesnį savo požiūrio gynimą²⁸. Ypač tai aktualu vertybinių pozicijų išsiskyrimo atvejais, o kaip tik tuo pasižymi gegužės 9-osios problema.

Lietuvos gyventojų nuomonės apklausos parodė, kad didžioji dalis visuomenės turi savo nuomonę dėl galimo V. Adamkaus vizito į Maskvą – tik 13,3 proc. apklaustųjų nepanoro atsakyti į klausimą, ar Lietuvos Prezidentui derėtų vykti į Maskvą²⁹. Įdomus rodiklis, kad aiškaus sutarimo visuomenėje šiuo klausimu nėra – daugiau nei trečdalis apklaustųjų manė, kad prezidentui vykti į Maskvą nederėtų, o apie pusę apklaustųjų pritartų tokiam V. Adamkaus vizitui.

2 lentelė. Lietuvos gyventojų nuomonė dėl galimo Lietuvos Prezidento vizito į Maskvą

Ar Lietuvos Prezidentui derėtų vykti į Maskvą pergalios dienos iškilmes?	
Taip	52,5 proc.
Ne	34,2 proc.
Nežino / neatsak	13,3 proc.
Iš viso	100 proc.

Šaltinis: DELFI, „Spinter tyrimai“³⁰.

Potencialus visuomenės susiskaldymas gali būti socialinio saugumo grėsmė – padaryti žalos visuomenės stabilumui ir homogeniškumui. Tačiau teiginys, kad gegužės 9-osios problema skaldo visuomenę, būtų per daug radikalus. Nors visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad visuomenėje nebuvo vyraujančio sutarimo, ar derėtų V. Adamkui vykti į Maskvą, tačiau ši problema nesukėlė tokios priešpriešos visuomenėje, kad ją būtų galima laikyti grėsme valstybės saugumui. Aktyvesni buvo nuomonės, kad prezidentui vykti į Maskvą nereikėtų, šalininkai – jie skelbė viešus laiškus, apeliavo į galimą žalą Lietuvos savigarbai, rengė piketus³¹. Kitos nuomonės atstovai (nors jų, apklausos duomenimis, buvo daugiau) greičiausiai vengė aktyviai ginti savo požiūrį dėl nepalankaus viešojo diskurso ar tiesiog nelaikė šios problemos tokia aktualia. Tačiau visuomenėje nebuvo požymių, kad nuomonių išsiskyrimas skatintų socialinę priešpriešą. Galbūt tai galima paaiškinti tuo, kad problema susijusi su užsienio politika, o ši sritis Lietuvos visuomenei tradiciškai yra mažiau aktuali nei vidaus socialiniai ar ekonominiai klausimai. Todėl socialinio saugumo atžvilgiu galima teigti, kad komunikacinės prigimties grėsmė yra tik hipotetinė, o galima žala – minimali.

Potencialios grėsmės politinio saugumo sektoriui

Galima žala politiniam saugumo sektoriui yra gerokai įvairiapusiškesnė nei socialiniam saugumui. Diskusijų ir sprendimo dėl prezidento vizito į Maskvą padariniai galėtų turėti įtakos keliems politinio saugumo sektoriaus elementams:

1. *Visuomenės parama valstybės institucijoms.* V. Adamkaus sprendimas vykti ar nevykti švęsti gegužės 9-osios į Maskvą galėjo turėti įtakos visuomenės pasitikėjimui prezidento institucija. Visuomenės parama valdžios institucijoms lemia valdžios legitimumą, taigi – ir politinės sistemos stabilumą bei valdžios institucijų efektyvumą. Šie objektai turėtų būti laikomi politinio saugumo elementais ir jų pokyčiai (net jei ir išreikšti kokybiniais kriterijais) gali būti vertinami pozityvistine logika. Lietuvoje pasitikėjimas svarbiausiomis valdžios institucijomis (Seimu, Vyriausybe) yra gana menkas, todėl palyginti aukšti prezidento reitingai šiek tiek kompensuoja bendrą gyventojų nepasitenkinimą valdžia. Teoriškai galima numatyti, kad V. Adamkui sutikus vykti į Maskvą pasitikėjimas juo galėtų šiek tiek sumažėti: V. Adamkaus rėmėjai dažniausiai yra dešiniųjų pažiūrų gyventojai, kurie labiau palaikė nuomonę, kad nereikia švęsti gegužės 9-osios, be to, didžioji dalis žiniasklaidos greičiausiai būtų neigiamai įvertinusi tokį sprendimą. Tačiau kita, didesnė visuomenės dalis, mananti, kad prezidentui derėtų vykti į Maskvą, būtų pritarusi tokiam V. Adamkaus sprendimui, todėl populiarus prezidento reitingas greičiausiai nebūtų labiau sumažėjęs. Prezidentui nusprendus likti Lietuvoje, jo gali nepalaikyti kai kurie nuosaikieji rėmėjai, tačiau aktyvesnis dešiniųjų pažiūrų gyventojų ir tikėtinas žiniasklaidos pritarimas tokiam sprendimui turėtų kompensuoti galimą populiarumo sumažėjimą. Todėl tikėtina, kad prezidento sprendimas nepadarytų vipusiškos įtakos jo populiarumui ir bendras visuomenės pasitikėjimas valdžia nepasikeistų. Taigi reikėtų daryti išvadą, kad ši

grėsmė nepadarytų didesnės žalos valdžios legitimumui ir bendram politiniam saugumui.

2. *Valstybingumo idėjos susilpninimas.* Vienas dažniausiai viešai minimų įspėjimų Lietuvos Prezidentui buvo tai, kad jo dalyvavimas gegužės 9-osios šventėje Maskvoje gali netiesiogiai prisidėti prie Lietuvos okupacijos ir aneksijos po Antrojo pasaulinio karo pateisinimo. Tokia iš pirmo žvilgsnio abstrakti problema gali turėti neigiamos įtakos Lietuvos valstybingumo idėjai. Remiantis B. Buzanu, politinė valstybės idėja yra vienas svarbiausių politinio saugumo elementų³², nes be savarankiškumo idėjos negali egzistuoti šiuolaikinė valstybė, ji negali būti pateisinama ir legituota – tiek savo piliečių, tiek tarptautinės sistemos veikėjų. Rusijos bandymai revizuoti ir pateisinti Sovietų Sąjungos veiksmus po Antrojo pasaulinio karo³³, nors ir netiesiogiai, silpnina argumentus dėl Lietuvos valstybingumo (ar teritorinio vientisumo – nes kartais Rusija kelia abejonių ir dėl Vilniaus ar Klaipėdos krašto priklausymo Lietuvai teisėtumo³⁴) principų. Net jei tarptautinės teisės prasme Lietuvos suverenumas nebūtų kvestionuojamas, tarptautinėje politikoje gali būti palaikomas Rusijos požiūris, jog ji turi teisę ginti savo interesus ir daryti įtaką gretimoms šalims – ypač jei pačios Baltijos šalys patvirtintų oficialų Maskvos požiūrį į Antrojo pasaulinio karo padarinius. Tai sudarytų prielaidas varžyti Lietuvos politinių sprendimų autonomiją, o to padarinys jau būtų reikšminga grėsmė politiniam saugumui. Didžiausias tokios grėsmės pavojus, kad ji gali būti pastebėta per vėlai – Lietuvos visuomenė tik po kurio laiko gali suvokti, jog Lietuvos politikai pasiduoda užsienio jėgų įtakai. Kad taip gali atsitikti, parodė R. Pakso skandalas 2003–2004 m. – tik įsisiūbavus prezidentiniam skandalui po truputį ėmė aiškėti užsienio piliečių ir struktūrų įtaka šalies prezidentui. Vis dėlto reikia pripažinti, kad dažniausiai valstybingumo idėjos susilpninimo žala gali būti vertinama tik teoriškai ir tik ilguoju laikotarpiu – valstybingumo idėjos „matavimas“ objektyviais kriterijais būtų itin kvestionuojamas dalykas ir la-

biau sietūsi su normatyviniais, konstruktyvistiniais vertinimais.

3. *Užsienio politikos savarankiškumas.* Valstybės vidaus ir išorinis politinis saugumas gali būti apibūdinamas ne tik kaip tiesioginės grėsmės nebuvimas, bet ir kaip laisvė savarankiškai vykdyti savo politiką, priimti sprendimus, geriausiai atitinkančius nacionalinius interesus³⁵. Šiuo atveju Lietuvos Prezidento V. Adamkaus sprendimas dėl vykimo į Maskvą buvo sąlygojamas ir tam tikro užsienio valstybių spaudimo. Aiškiausiai tai demonstravo Rusijos politikai, užsimindami, kad atsisakymas vykti į Maskvą pakenktų tarpusavio santykiams. Tačiau ir kitų šalių diplomatai bei istorikai, nors diplomatiškai pabrėždami, kad tai yra Lietuvos Prezidento apsisprendimo reikalas, leido suprasti, kad reiktų „mąstyti pragmatiškai“ ir negadinti santykių su Rusija. Pavyzdžiui, Vokietijos savaitraščio „Die Zeit“ redaktorius Theo Sommeris teigė, kad Lietuva „negali išvengti šiandien Europoje vyraujančio pragmatizmo“ ir V. Adamkaus vizitas į Maskvą būtų „realistinė politika“³⁶. Kito Vokietijos dienraščio „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ vedamajame redakcijos straipsnyje teigta, kad „Vilniaus ir Talino apsisprendimą nulems spaudimas iš Vakarų, kaip kad jau nutiko su Ryga“³⁷. Galima manyti, kad pats problemos aktualinimas Lietuvoje ir žiniasklaidos dėmesys jai skatino užsienio šalių atstovus įsitraukti į diskusiją ir atsargiai

3 lentelė. Lietuvos gyventojų nuomonė dėl galimų prezidento sprendimo padarinių

Ar prezidento atsisakymas vykti į Maskvą realiai pakenkt Lietuvos santykiams su Rusija?	
Taip	35,6 proc.
Ne	44,6 proc.
Nežino / neatsak	19,8 proc.
Iš viso	100 proc.

Šaltinis: DELFI, „Spinter tyrimai“³⁸.

„patarti“ Lietuvai užsienio politikos klausimais. Jei priėmus vieną ar kitą sprendimą būtų argumentuota, kad taip elgtis paskatino ir „tarptautinės bendruomenės požiūris“, tai jau rodytų reikšmingą įtaką Lietuvos sprendimų savarankiškumui ir būtų precedentas vėliau šią įtaką didinti – t. y. kelti didesnę grėsmę politiniam saugumui.

Įdomu tai, kad Lietuvos visuomenė taip pat jaučia išorinį spaudimą Lietuvos sprendimų priėmimui. Daugiau nei trečdalis apklaustųjų mano, kad V. Adamkaus atsisakymas vykti į Maskvą realiai pakenktų Lietuvos santykiams su Rusija.

Komunikacinės prigimties grėsmė taip pat susijusi su politinio sprendimo autonomijos pažeidžiamumu. Galima manyti, kad gegužės 9-osios problemos perkėlimas į viešųjų diskusijų erdvę yra tikslingas Prezidentūros bandymas sukurti tam tikrą „slenkštį“ galimai grėsmei, kylančiai dėl išorinio spaudimo priimti sprendimą³⁹. Vyraujanti visuomenės pozicija, kad V. Adamkui nederėtų vykti į Maskvą, galėjo tapti argumentu, padedančiu atsispirti neoficialiems užsienio diplomatų raginimams „palaikyti draugiškus santykius“ su Rusija. Šiuo atveju komunikacinės prigimties grėsmė galėjo būti sukurta tikslinčiai, siekiant transformuoti (atsverti) potencialią politinę grėsmę dėl priverstinio politinio sprendimo.

Prezidentui nutarus nevykti į Maskvą, būtų galima galvoti ir apie priešingą poveikį šalies politinių sprendimų autonomijai. Bandydami vengti dar labiau aštrinti santykius su Rusija ar Vakarų valstybėmis, kurių vadovai ragino V. Adamkų vykti į Maskvą, Lietuvos politikai gali būti linkę kitais klausimais užimti lankstesnę poziciją, kuri atitiktų Rusijos interesus. Tačiau ir šiuo atveju politinės autonomijos, kaip politinio saugumo elemento, pažeidžiamumo pokytis greičiausiai būtų neužfiksuojamas jokiais objektyviais kriterijais, todėl žalos vertinimas tiek vienu, tiek kitu sprendimo atveju galėtų būti tik hipotetinis.

Potencialios grėsmės ekonominio saugumo sektoriui

Lietuvos ekonominė priklausomybė nuo Rusijos išlieka reikšmingas ekonominis pažeidumas. Ypač tai akivaizdu energijos šaltinių srityje – Lietuva neturi jokios alternatyvos Rusijos dujoms ir praktiškai (dėl didelių alternatyvių šaltinių kainų) – Rusijos naftai. Rusijos mėginimai politiniais tikslais naudoti ekonomines priemones (dažniausiai diktuojant užsienio prekybos, tranzito ar energijos išteklių tiekimo sąlygas) yra gana įprasta praktika. Vienas ryškiausių pastarojo meto pavyzdžių – Rusijos naftos tiekimo ribojimas Latvijos Ventspilio naftos terminalui siekiant palankių sąlygų perimti „Ventspils nafta” kontrolę. Nuo 2003 m. sausio 1 d. valstybinė Rusijos įmonė „Transneft“ nutraukė naftos tiekimą vamzdynais į Ventspilį, todėl terminalas perkrovė daug mažiau naftos bei jos produktų ir patyrė didžiulių nuostolių⁴⁰. Be energijos išteklių tiekimo Lietuvai (ar jų tranzito per Lietuvą) Rusija galėtų imtis ir kitų, subtilesnių ekonominio spaudimo priemonių – pavyzdžiui, didinti prekių iš Lietuvos importo mokesčius ar taikyti kitus prekybos apribojimus ir sudaryti naujų transportavimo kliūčių. Todėl reikia pripažinti, kad Rusijos valdžia turi galimybių padaryti ekonominės žalos Lietuvos ūkiui ir tai gali būti vykdoma politiniais tikslais, demonstruojant nepasitenkinimą Lietuvos sprendimu nedalyvauti gegužės 9-osios iškilmėse. Kai kurie Lietuvos verslininkai skatino V. Adamkų atsižvelgti į Lietuvos ekonominius interesus ir vykti į Maskvą, nes, pasak Vilniaus miesto ir apskrities verslininkų darbdavių konfederacijos prezidento Rimvydo Jasinavičiaus, „jei bus nuspręsta nevykti – neigiami ekonominiai padariniai būtų akivaizdūs, nes Rusija yra linkusi taikyti ekonomines sankcijas“⁴¹. Kai kuriuos Lietuvos verslininkus apie tokias galimybes „iš aukštų tribūnų“ neva buvo perspėję patys rusai.

Vis dėlto nors galima ekonominių sankcijų žala Lietuvos ekonomiam saugumui gali būti reikšminga (ją reikėtų vertinti kaip vidutinę žalą), vargu ar V. Adamkaus sprendimą dėl gegužės 9-osios vizito galima laikyti esminiu veiksnium, keičiančiu šios grėsmės tikimybę.

Jau iki prezidento sprendimo buvo galima pastebėti, kad Rusijos santykiuose su Lietuva vyrauja politinių interesų įgyvendinimas, net jei tai ekonomiškai nenaudinga – pavyzdžiui, trukdoma traukinių tranzitui į Klaipėdos uostus, nors Rusijos uostai nepajėgia susidoroti su transporto srautais⁴². Ekonominių sankcijų (tiesioginių ar pridengiamų kitais argumentais) grėsmė ir be gegužės 9-osios problemos buvo gana didelė. Todėl tikrai norėdama, Maskva galėtų surasti daugybę pretekstų taikyti sankcijas Lietuvai, o V. Adamkaus vizitas į Maskvą tikrai vienu mostu nebūtų panaikinęs Lietuvos ekonominės priklausomybės nuo Rusijos.

Galima manyti, kad ekonominės grėsmės intensyvumą gali keisti komunikaciniai procesai jau pačioje Rusijoje – kaip būtų įvertintas ir interpretuotas Lietuvos Prezidento sprendimas. Jei V. Adamkaus sprendimas nevykti į Maskvą būtų politiškai sureikšmintas, gali būti siūloma reaguoti radikaliai ir taikyti ekonomines sankcijas.

Išvados

Įvertinus gegužės 9-osios problemos eskalavimo dinamiką viešajame diskurse galima teigti, kad šią problemą buvo bandoma saugumizuoti ir tai pavyko pasiekti – buvo pakeistas įprastas problemos sprendimo būdas, t. y. svarstymai iš įprastinės politinės darbotvarkės perkelti į viešąją tu pabrėžiant, kad ši problema reikalauja visos visuomenės dėmesio. Nors informaciniame sraute vyravo vertybiniai argumentai, kai kurie veikėjai bandė šią problemą pateikti ir kaip gyvybinės reikšmės grėsmę valstybingumui (t. y. valstybės saugumui). Todėl, remiantis O. Wæverio teiginiais, kad saugumizuoti galima visokios svarbos problemas, galima manyti, kad Prezidento V. Adamkaus vizito į Maskvą problema buvo sėkmingai saugumizuota. Taigi saugumizavimo teorijos požiūriu gegužės 9-oji gali būti vertinama kaip saugumo problema, nes tai lėmė jos saugumizavimo procesas.

Vertinant gegužės 9-osios problemos eskalavimą pozityvistinės saugumo perspektyvos požiūriu, galima daryti keletą išvadų dėl grės-

mių, kurioms galėjo daryti įtaką diskusijos ir sprendimas dėl gegužės 9-osios:

1. Socialinio saugumo prasme gegužės 9-osios problema (tiek jos eskalavimas, tiek sprendimas) galėjo turėti minimalią įtaką. Nors viešas gegužės 9-osios problemos eskalavimas pritraukė visuomenės dėmesį ir padalijo ją į skirtingą nuomonę turinčias grupes, visuomenė neteikė šiai problemai tiek reikšmės, kad galėtų imtis radikalių priemonių ginti savo nuomonę ir taip padidinti socialinį nestabilumą.
2. Grėsmių politiniam saugumui pokyčiai dėl prezidento sprendimo būtų labiau pastebimi. Sprendimo vyksti į Maskvą padariniai galėjo būti neigiami Lietuvos politinio saugumo prasme: susilpnėję Lietuvos valstybingumo idėjos argumentai, sumažėjęs visuomenės pasitikėjimas valdžia (t. y. valdžios legitimumo praradimas) ir precedentas, skatinantis užsienio veikėjus kištis į vidaus politinių sprendimų priėmimo procesą. Atsisakymas dalyvauti gegužės 9-osios iškilmėse galėtų sukelti kai kurių sunkumų užsienio politikos srityje ir padidintų Rusijos – kaip politinės grėsmės šaltinio, intencijas vykdyti priešišką Lietuvai veiklą (t. y. padidintų kitų politinio saugumo elementų pažeidžiamumą). Tačiau bendros žalos politiniam saugumui pokytis būtų sunkiai apčiuopiamas ir greičiausiai tik hipotetiškai galima projektuoti minimalius poslinkius į vieną ar kitą pusę.
3. Galima žala ekonominiam saugumui, palyginti su pokyčiais kituose sektoriuose, galėtų būti didžiausia, tačiau prezidento sprendimas reikšmingai negalėjo pakeisti žalos tikimybės (t. y. Rusijos ketinimų pradėti taikyti ekonomines sankcijas Lietuvai). Ekonominių sankcijų grėsmė ir be gegužės 9-osios problemos buvo tikėtina, nes ją lemia didelis Lietuvos pažeidžiamumas dėl energetinės priklausomybės nuo Rusijos ir Maskvos galimybės vadovaujantis politiniais interesais priimti ekonomiškai nenaudingus sprendimus. Todėl nei teigiamas, nei neigiamas sprendimas šios grėsmės intensyvumo nebūtų pakeitęs. Ekonominio saugumo atveju būtų galima tiksliausiai išmatuoti poten-

cialią žalą, padarytą dėl politinio sprendimo, tačiau ją galima įvertinti tik per ilgesnį laikotarpį – po oficialios Rusijos reakcijos į V. Adamkaus sprendimą.

Nors straipsnio rašymo metu nebuvo žinoma, kokia oficiali Maskvos reakcija į V. Adamkaus atsisakymą dalyvauti gegužės 9-osios iškilimėse, galima teigti, kad pozityvistinis požiūris į gegužės 9-osios problemą, kaip galimą grėsmę, nenurodytų apčiuopiamų žalos požymių. Todėl pozityvistine prasme kalbėti apie gegužės 9-osios problemą kaip apie grėsmę nacionaliniam saugumui galima tik hipotetiškai. Vis dėlto pozityvistinis tyrimas vertinant galimą poveikį tam tikriems saugumo sektoriams leidžia numatyti potencialius sprendimo padarinius ir racionaliai įvertinti, kaip vienas ar kitas sprendimas dėl vizito į Maskvą galėtų pakeisti (ar nepakeisti) tam tikrų saugumo elementų pažeidžiamumą. Įvertinus tai, kad žalos saugumui galimybė dėl vieno ar kito sprendimo būtų buvusi minimali (ar bent jau šiuo metu nėra pakankamai požymių ir kriterijų, kad ją būtų galima įvertinti tiksliau), reikėtų teigti, kad gegužės 9-oji buvo tik menama grėsmė nacionaliniam saugumui ir net komunikacinis grėsmės transformavimas reikšmingai nepakeitė grėsmės intensyvumo.

Galima manyti, kad problemos saugumizavimo tyrimas yra naudingas, nes padeda atskleisti, kaip problema eskaluojama, kokie veikėjai skatina problemos aktualinimą, kokie argumentai naudojami siekiant daugiau dėmesio šiai problemai. Vis dėlto vertinti problemą tik saugumizavimo požiūriu būtų nepakankamas uždavinys, jei ne tik siekiama aptarti problemos raidos procesą, bet ir bandoma surasti tinkamiausius jos sprendimo būdus – t. y. problemos tyrimu pateikti konkrečius grėsmių intensyvumo rezultatus ar rekomendacijas. Be to, pozityvistinis grėsmės vertinimas leistų atskleisti, ar tam tikros problemos eskalavimas (ar jos saugumizavimo bandymai) turi praktinės reikšmės saugumo pokyčiams.

Konstruktivistinį ir pozityvistinį požiūrį į gegužės 9-osios problemą galima laikyti „dviem monetos pusėmis“, todėl siekiant visapusiškai įvertinti galimas grėsmes saugumui tikslinga taikyti abu šiuos požiūrius.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Vytautas Landsbergis. „Dėl numatomo pritarimo Rusijos klystkeliams“. Pareiškimas, 2005 m. sausio 6 d. // <<http://www.tslk.lt/?979655092>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

² Tomas Venclova. „Ar reikia važiuoti į Maskvą“. Komentarai Lietuvos radijui, 2004 m. sausio 18 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=5852240&categoryID=2997120&ndate=1106039623>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

³ Opozicinių partijų spaudos konferencija „Dėl gegužės 9-osios iškilnių Maskvoje“ // <<http://www.tslk.lt/?-106771602>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

⁴ Ole Wæver. *Securitization and Desecuritization* // R. D. Lipschutz (ed.). *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46–86.

⁵ Plačiau apie saugumizavimo teorijos indėlį į saugumo studijų vystymąsi žr.: Tomas Janeliūnas. Saugumo studijos – grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio // *Politologija*. 2004, Nr. 2 (34), p. 40–71.

⁶ Tomas Janeliūnas. Ten pat.

⁷ Plačiau apie saugumo sektorius žr.: Barry Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997; Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publ., 1998.

⁸ John Eriksson. *Observers or Advocates?: On the Political Role of Security Analysts* // *Cooperation and Conflict*. London: SAGE Publications Ltd. Vol. 34, no 3, September 1999, p. 315–324.

⁹ Tokių įvykių ar sprendimų priežastis galima paaiškinti tarptautinių santykių teorijomis – pavyzdžiui, dėl valstybių interesų nesuderinimo, galios siekimo ar ekonominės konkurencijos apraiškų.

¹⁰ Janeliūnas, p. 66.

¹¹ Ten pat, p. 67.

¹² Ten pat.

¹³ Plačiau apie tai: Ole Wæver, p. 46–86.

¹⁴ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, p. 45.

¹⁵ Janeliūnas, p. 66.

¹⁶ ELTA. „Istorikai ragina V. Adamkų nevykti į Maskvą ir taip pademonstruoti lietuvių tautos savigarbą“. 2005 m. vasario 10 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6001579&categoryID=7&ndate=1107855510>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

¹⁷ BNS. „Baltijos šalių parlamentarai, istorikai ir politologai sprendė gegužės 9-osios galvosūki“. 2005 m. vasario 10 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6023822&categoryID=7&ndate=1108070863>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ BNS. „Svarstoma, ar V. Adamkui vykti į renginius Maskvoje“. 2004 m. rugpjūčio 25 d. <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=4969684&categoryID=7&ndate=1093384644>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

²¹ Ten pat.

²² ELTA. „V. Adamkus tik po diskusijos apsispręs ar vykti į Maskvą“. 2005 m. sausio 13 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=5824450&categoryID=7&ndate=1105618012>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

²³ Buzan, Wæver, de Wilde. Security: a new framework for analysis, p. 25.

²⁴ Wæver, p. 79.

²⁵ Reikia pripažinti, kad kriterijų „objektyvumas“ yra sąlyginis dalykas – ypač kalbant apie politinio saugumo vertinimus. Žvelgiant iš socialinio konstruktyvizmo perspektyvos būtų galima teigti, kad šiuo metu visuotinai priimtas vertinimo būdas ar kriterijus taip pat yra suformuotas vertybiniu pagrindu, t. y. konstruktyvistinės prigimties. Tačiau nenorėdamas veltis į socialinės filosofijos klausimus, „objektyviais“ kriterijais šiuo atveju laikysiu šiuo metu visuotinai priimtus vertinimus ir įprastus matavimo būdus – pavyzdžiui, tai, kad ekonominę žalą valstybei įprasta vertinti materialiu, finansinių nuostolių kriterijais, o valstybės politinis saugumas suprantamas kaip valstybę sudarančių politinių subjektų, jų sistemos stabilumas, savarankiškumas ir efektyvumas.

²⁶ Janeliūnas, p. 62.

²⁷ ELTA. „Verslininkų nuomonės dėl V. Adamkaus kelionės skiriasi“, 2005 m. vasario 10 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6021106&categoryID=7&ndate=1107986400>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

²⁸ Георгий Почепцов. Теория коммуникации. Рефлер-бук. Ваклер, 2001, p. 129.

²⁹ DELFI. „Kiek daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, jog V. Adamkus turėtų vykti į iškilmes Maskvoje“, 2005 m. vasario 24 d. // <<http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=6111577>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 24 d.].

³⁰ Ten pat.

³¹ BNS. „Tautinės partijos pikete ragino prezidentą gegužės 9-ąją nevykti į Maskvą“, 2005 m. sausio 26 d.

³² Apie valstybės idėją, kaip saugumo objektą, žr.: Barry Buzan, p. 108–123.

³³ „V. Putinas mėgina perrašyti istoriją“, Lietuvos rytas, 2005, vasario 24, Nr. 45, p. 4.

³⁴ Виктор Ольжич. „СССР оккупировал Литву, а Литва – Клайпеду?: Литва за неделю“ // <<http://www.newspsb.ru/allnews/416359/>> [Žiūrėta 2005 m. kovo 5 d.].

³⁵ Apie saugumo apibrėžimų interpretacijas žr.: Buzan, p. 49–53.

³⁶ Algimantas Šindeikis. Europai reikia mūsų intelekto. Veidas, 2005 m. vasario 24–kovo 2, Nr. 8, p. 14–15.

³⁷ ELTA. „Frankfurter Allgemeine Zeitung“: priešiškas Maskvos kvietimas“, 2005 m. kovo 1 d. // <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=6148149>> [Žiūrėta 2005 m. kovo 1 d.].

³⁸ DELFI. „Kiek daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, jog V. Adamkus turėtų vykti į iškilmes Maskvoje“, 2005 m. vasario 24 d. // <<http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=6111577>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 24 d.].

³⁹ Apie „slenksčio“ efektą komunikacinio saugumo modelyje plačiau žr.: Janeliūnas, p. 65.

⁴⁰ Modestas Kuodis. Rusija kasa duobę Baltijos šalių uostams // Kelias, 2004 m. kovo 4 d. <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=3865306&categoryID=11&ndate=1078410255>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 24 d.].

⁴¹ ELTA. „Verslininkų nuomonės dėl V. Adamkaus kelionės skiriasi“, 2005 m. vasario 10 d. // <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6021106&categoryID=7&ndate=1107986400>> [Žiūrėta 2005 m. vasario 15 d.].

⁴² Rūta Stankevičiūtė. Rusiški kroviniai kol kas nejuda // Verslo žinios, 2005, vasario 2, Nr. 23, p. 8.

SUMMARY

THE “9TH OF MAY ISSUE” FROM PERSPECTIVES OF SECURITIZATION AND COMMUNICATIVE SECURITY

The May 9th issue was the main question on the Lithuanian foreign policy agenda in the first half-year 2005. The question was a trivial one: should the President of Lithuania Valdas Adamkus attend the celebration of the 60th anniversary of the victory over Nazi Germany in Moscow.

However the question became a source of public discussions among politicians, businessmen, historians and political commentators. One point was common – the issue was very delicate and needed unusual measures to find the right solution. The President agreed that he should be aware of the painful historic experience of Lithuanian nation and take the issue to the public discussions before the final decision is made.

Therefore the task of this research is to look at the May 9th issue from different theoretical perspectives: from constructivistic approach (Ole Wæver’s theory of securitization) and from positivistic approach to security issues. The first question of exploration – is the May 9th issue a security issue? From securitization perspective the question should be formulated like this: was the May 9th issue a securitized threat? From positivistic perspective the question sounds so: could the discussions around the May 9th issue and the decision of the Lithuanian President cause damage to Lithuanian national security?

The research has concluded that the May 9th issue was successfully securitized, because three criteria of securitization were fulfilled: a) usual political procedures were changed with reference to the possible threat rising from the President’s decision; b) objects to be secured were indicated; c) securitizing actors were identified.

From positivistic perspectives the real threat of the May 9th problem could be estimated as minimal (or hypothetical) and even communication processes (proposing the hypothesis that communication security sector has an effect on threats dynamics) did not change threats characteristics significantly.